

ΑΘΑΝΑΣΙΟΣ Γ. ΣΑΚΕΛΛΑΡΙΑΔΗΣ

ΜΙΑ ΒΙΤΤΓΚΕΝΣΤΑ-Ι-ΝΙΚΗ ΑΝΑΓΝΩΣΗ ΤΩΝ ΣΟΦΙΣΤΙΚΩΝ ΑΠΟΨΕΩΝ ΓΙΑ ΤΗ ΓΛΩΣΣΑ

Αν και δεν είναι βέβαιο, ότι ο Ludwig Wittgenstein (1889-1951), γνώριζε τις απόψεις των σοφιστών σχετικά με το γλωσσικό φαινόμενο, εν τούτοις μέσω από το έργο του (πρώιμο, μεταβατικό και ύστερο) διαφαίνονται ορισμένα θέματα που παρουσιάζουν ομοιότητες με τις σοφιστικές ρήσεις ή εγείρουν ζητήματα κριτικής που εσφαλμένα ή μη αποδίδουν κατά κειρούς οι σχολιαστές του Wittgenstein στον ίδιο, και αυτό γιατί προσφιλή ζητήματα φιλοσοφικής κριτικής, όπως σχετικισμός, πλατωνισμός ή νοηματική απροσδιοριστία είναι φυσικό να εμφιλοχωρούν και στις δύο θεωρίες για τη γλώσσα.

Η γλώσσα, το περιεχόμενό της, η χρήση των λέξεων, η ονοματοθεσία, οι έννοιες και η αναπράσταση των πραγμάτων υπήρξαν πολυσυζητημένα θέματα των σοφιστών που βρίσκονται στα σωζόμενα αποσπάσματά τους, στους πλατωνικούς διλόγους, στα αριστοτελικά έργα ή τα συμπιλήματα των δοξογράφων. Είναι επίσης φυσικό να μην υπάρχει μια ενιαία στάση στο θέμα της γλώσσας από την πλευρά των σοφιστών, αφού εκφράστηκαν στους κόλπους τους αλληλοαντικρουόμενες απόψεις. Πρόθεση όμως του κειμένου δεν είναι μια αναλυτικής φύσεως αντιμετώπιση των γλωσσικών θεμάτων αλλά μια περιγραφή και παρουσίαση υπό το πρίσμα ενός φιλοσόφου κατά πολύ μεταγενέστερού τους.

Η ορθότητα των ονομάτων που αναφέρεται στον Κρατύλο (391 bε) κατά τη διάρκεια της συζήτησης του Σωκράτη με τον Ερμογένη: «τὴν ὀρθότητα [τῶν ὀνομάτων] περὶ τοῦ τοιούτου ἦν ἔμαθε παρὰ Πρωταγόρου», και η ὀρθοέπεια (Φαίδρος) αποτελούν υπαινιγμούς των σοφιστών για τη σωστή χρήση της γλώσσας. Το πρόβλημα της σχέσης ανάμεσα στα πράγματα, τα ονόματα και τις λέξεις, ως εικόνες των πραγμάτων, είναι θέματα που απασχόλησαν ιδιαίτερα τους σοφιστές.

Στον Κρατύλο λοιπόν το ζήτημα της ονοματοθεσίας εξετάζεται από τον Ερμογένη όπου δηλώνεται, ότι η ορθότητα των ονομάτων καθορίζεται από τη συμβατικότητα τους και τη συμφωνία η οποία είναι διαφορετική

για διαφορετικούς ανθρώπους. Τα ονόματα αποκλύπτουν τα πράγματα και αυτός που γνωρίζει τα ονόματα γνωρίζει και τα πράγματα. Ένα σύνθετο αντικείμενο μπορούμε να το αναλύσουμε ονομάζοντας τα στοιχεία του. Αλλά τα στοιχεία του μπορούμε να τα ονομάσουμε ή να τα περιγράψουμε αναλογικά, τα συλλαμβάνουμε δε, με την ενόραση ή την αντίληψη. Η άποψη, επίσης, ότι ο χαρακτήρας των ονομάτων είναι εντελώς αυθαίρετος, οδηγεί αναπόφευκτα στην αποδοχή της θέσης του Πρωταγόρα ότι δεν υπάρχει πραγματικότητα πίσω από τα φαινόμενα: «μέτρον δ' είναι τὸ φαινόμενον ἑκάστῳ»¹. Υπάρχει βέβαια και η άποψη του Δημοσθένη όπου υποστηρίζει στον Κρατύλο (430a, 438c), ότι υπάρχει μία φύσις για το κάθε τι και είναι αδύνατο να την ονομάσει κανείς ή να την περιγράψει λανθασμένα. Το να της αποδίδει κανείς εκείνο που οι άλλοι θα το έλεγαν λανθασμένο όνομα ή λόγον ισοδυναμεί με το να προσφέρεις κάτι που δεν είναι καθόλου όνομα αλλά απλώς θόρυβοι χωρίς νόημα. Συνκφής με αυτά αποτελεί και η σοφιστική αντίθεση μεταξύ φύσεως και νόμου. Η φύση δηλαδή είναι κάτι που αυξάνεται αναγκαστικά και ο νόμος είναι συμβατική συμφωνία. «Τὰ δὲ τῆς φύσεως ἀναγκαστὰ καὶ τὰ μὲν τῶν νόμων ὁμολογηθέντα»².

Είναι γνωστό ότι ο Wittgenstein και στις τρεις φιλοσοφικές περιόδους του αναφέρεται στα παραπάνω θέματα της γλώσσας που αναφέρουν και οι σοφιστές. Στο πρώιμο έργο του το *Tractatus Logico-Philosophicus* (TLP) αναφέρει ότι η γλώσσα αποτελεί τη σύνδεση μεταξύ της σκέψης και της πραγματικότητας. Το πρόβλημα της σύνδεσης είναι το απεικονιστικό θέμα, δηλαδή η ικανότητα της γλώσσας να αναπαραστήσει την πραγματικότητα. Γι' αυτό και ορισμένοι υποστήριζαν ότι η θεωρία του TLP είναι μια κλειστή θεωρία η οποία περιορίζεται στα όρια του βιβλίου και μάλλον ολοκληρώνεται με την έκφραση «Για όσα δεν μπορεί να μιλάει κανείς, γι' αυτά πρέπει να σιωπάει» (TLP 7).

Η κεντρική ιδέα του TLP είναι η αναφορά του στην απεικονιστική θεωρία, συγκεκριμένα ότι οι προτάσεις της γλώσσας αποτελούν εικόνες της πραγματικότητας. Μια πρόταση απαρτίζεται από ονόματα τα οποία έχουν μια καθορισμένη σχέση το ένα με το άλλο. Η πρόταση απεικονίζει ένα γεγονός, εφόσον τα στοιχεία της πρότασης -τα ονόματα- αντιπροσωπεύουν τα αντικείμενα κατά τον ίδιο τρόπο και η σχέση μεταξύ των ονομάτων μέσω στην πρόταση απεικονίζει τη σύνδεση των αντικειμένων τα οποία αντιπροσωπεύουν τα ονόματα. Κάθε όνομα «ίσταται» για κάθε αντικείμενο. Έτσι η βασική έννοια της γλώσσας είναι το όνομα. Η δομή της γλώσσας καθορίζεται από αυστηρούς κανόνες για το σχηματισμό των προτάσεων. Ο Wittgenstein

1. Αριστ. ΜετΦ., Κ. 6 1062b 13.

2. Δημοσθένης DK 64.

θεωρεί ότι η αναλογία μεταξύ της γλώσσας και του λογισμού και μεταξύ των προτάσεων και των εικόνων αντικατοπτρίζει την ουσία της γλώσσας, όπως επίσης και την εξήγησή της για την αναπραστατική της ικανότητα διαμέσου των προτάσεων.

Μια ελαφρά διαφοροποίηση στις παραπάνω θέσεις πραγματοποιείται από τον Wittgenstein κατά τη μεταχρυσική περίοδο της φιλοσοφικής του πορείας όπου στο έργο του επανεξετάζει την έννοια της απεικονιστικής μεθόδου. Εγκυκλιώνει τη θέση του *TLP* ότι τα αντικείμενα αποτελούν την ουσία του κόσμου και την αντικαθιστά με τη θέση ότι τα αντικείμενα αποτελούν τα στοιχεία της απεικονιστικής μεθόδου. Εδώ αρχίζει και διαφαίνεται η έννοια του πλαισίου αναφοράς και της ένταξης του προτασιακού συστήματος σε τούτο το πλαίσιο. Αυτό βέβαια δεν σημαίνει ότι ο Wittgenstein πύει να συγκρίνει τις προτάσεις με την πραγματικότητα. Αντίθετα, προμοιάζοντας την πρόταση με εικόνα, αναφέρει δύο εκδοχές που πρέπει να εξετάσουμε, κατά πόσον έχουμε κατά νου ένα πορτρέτο (μια ιστορική αναπαράσταση) ή μια εικόνα καθημερινής ζωής. Και οι δύο εκδοχές ή παρομοιώσεις, κατά τον Wittgenstein, έχουν νόημα. Η απεικονιστικότητα της πρότασης δεν αποτελεί κρυμμένο γεγονός, το οποίο πρέπει να αποκλυφθεί ύστερα από εμβριθή ανάλυση αλλά αποτελεί ιδιότητα του ίδιου του προτασιακού συστήματος στο οποίο ανήκει. Και η λειτουργία του αρχίζει από τη στιγμή που επισκοπούμε τη «γραμματική» του, δηλαδή τους κανόνες χρήσης των εννοιών του. Τα ονόματα δεν αναλαμβάνουν, πλέον, το ρόλο των εκπροσώπων της αναπραστατικής αλλά βρίσκονται στην πρόταση η οποία αποτελεί μέρος του προτασιακού συστήματος διαμέσου της μεθόδου προβολής. «Έτσι το νόημα της πρότασης και του ονόματος συγκροτείται από το προτασιακό σύστημα και τα σημεία λειτουργούν ως υποδείγματα (*Samples, patterns*) για τη δημιουργία και την εφαρμογή κανόνων ή οδηγιών για τη σωστή χρήση των εκφράσεων. Το νόημα λοιπόν μιας έκφρασης δίνεται από την εξήγηση του νοήματος της και οι εξηγήσεις του νοήματος δίνονται από σημεία, όχι μόνο από λέξεις αλλά από υποδείγματα, χειρονομίες και εικόνες. Η κατανόηση μιας πρότασης, δεν αποτελεί μια νοητική κατάσχεση και σε καμιά περίπτωση δεν βσιίζεται σε αλληλουχία των στοιχείων της σχέσης που συνδέονται στο νου σύμφωνα με ένα συγκεκριμένο τρόπο, όπως συνέβαινε στην καθοριστικότητα του νοήματος του *TLP*. Δεν αποτελεί η κατανόηση ένα ψυχολογικό γεγονός το οποίο συνοδεύει μια ομιλούμενη ή γραπτή πρόταση. Η κατανόηση αποτελεί μια ικανότητα (*ability*) η οποία βσιίζεται στην ικανότητα χρησιμοποίησης των σημείων. Ένας σωστός χειρισμός των συμβόλων σημαίνει και την κατανόηση των συμβόλων και του λογισμού που τα σύμβολα συνθέτουν.

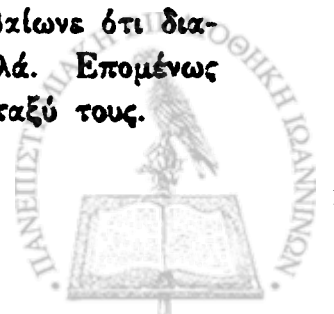
Η αντίληψη αυτή άλλαξε ριζικά μετά τη δεκαετία του '30, γιατί τη θέση του προτασιακού συστήματος κατέλαβε η πολυπλοκότητα των γλωσσικών παιχνιδιών και το ενδιαφέρον του Wittgenstein μετατοπίζεται από την τοπολογία του συμβολισμού στο χώρο της ανθρώπινης ζωής, στην ανθρώπινη συμπεριφορά και στην πολυπλοκότητα των μορφών ζωής.

Η γλώσσα τώρα στο ύστερο έργο του τις *Φιλοσοφικές Έρευνες* (Philosophische Untersuchungen) βσιίζεται σε δραστηριότητες οι οποίες συγκροτούν μια μορφή ζωής. Οι δραστηριότητες αυτές ονομάζονται γλωσσικά παιχνίδια, βσιίζονται στη χρήση της γλώσσας και η γνώση αυτών των δραστηριοτήτων σημαίνει την κατοχή μιας ικανότητας για τη συμμετοχή στη μορφή ζωής που συγκροτείται από αυτές τις δραστηριότητες. «Υπάρχουν αμέτρητα είδη χρήσης όλων αυτών που ονομάζουμε σημεία, λέξεις, προτάσεις. Και αυτή η πολλαπλότητα δεν είναι κάτι το σταθερό, το δοσμένο μια για πάντα, αντίθετα γεννιούνται καινούριοι τύποι γλώσσας, καινούρια γλωσσικά παιχνίδια. Εδώ η έκφραση γλωσσικό παιχνίδι έχει προορισμό να τονίσει ότι το να μιλάμε μια γλώσσα είναι μέρος μιας δραστηριότητας ή μιας μορφής ζωής» (ΦΕ 23).

Στις *Φιλοσοφικές Έρευνες* ασχείται κριτική στην αυγουστίνεια αντίληψη της γλώσσας που υιοθετεί τον καταδεικτικό ορισμό για την εκμάθηση της γλώσσας. Τώρα στο ύστερο έργο η εκμάθηση της γλώσσας σημαίνει τη συμμετοχή σε ένα πλήθος δραστηριοτήτων που συνδέονται με τη γλώσσα. Γιατί η κατανόηση της γλώσσας συνδέεται με την επισκόπηση του πλήθους των γλωσσικών παιχνιδιών και με τη σύλληψη της πρακτικής, ο οποία είναι εδραιωμένη στην ανθρώπινη ζωή. Η κατανόηση της πρακτικής, δηλώνει ουσιαστικά και την κατανόηση της χρήσης των στοιχείων που συγκροτούν τα γλωσσικά παιχνίδια και αποτελεί μια κατάφαση της ίδιας της ζωής. Αυτή η σύνδεση των εννοιών δεν είναι μια αφηρημένη σύνδεση, αλλά είναι μια εσωτερική σχέση που αποκαλύπτεται μέσα από τους κανόνες χρήσης των εννοιών που αποτελούν τη γραμματική.

Λογική και Γραμματική

Στον Πρωταγόρα όπως και στον Αντισθένη αποδίδεται η θεωρία ότι είναι αδύνατη η αντίφαση ή το να μιλήσει κανείς εσφαλμένα. Δηλαδή το να αποδώσουμε ως κατηγορούμενο ένα πράγμα σε ένα άλλο είναι λάθος. Συγκεκριμένα δεν επιτρέπεται να πούμε «ο άνθρωπος είναι καλός» αλλά μόνον ότι ο «άνθρωπος είναι άνθρωπος» και το «καλό είναι καλό». Η πρόταση «ο άνθρωπος είναι καλός» θεωρούνταν απαράδεκτη: Βεβάζω ότι διαφορετικά πράγματα είναι ίδια ή ότι ένα πράγμα είναι πολλά. Επομένως ήταν αδύνατο δύο ομιλητές να αντιφάσκουν πραγματικά μεταξύ τους.

Το θέμα των ταυτολογιών όπως και αυτά της αλήθειας και του ψεύδους απασχόλησαν τον Wittgenstein περισσότερο στο πρώιμο έργο του. Για τον Wittgenstein, η αναγκαιότητα της λογικής εμφανίζεται στις λογικές προτάσεις. Οι λογικές προτάσεις είναι προτάσεις με νόημα, απρόσβλητες από την εμπειρική διαδικασία επιβεβίωσης ή αναίρεσής τους. Οι λογικές προτάσεις προηγούνται των εμπειρικών, έχουν «γενική ισχύ» (TLP 6. 1232), διαπερνούν κάθε γεγονός και διέπονται από αναγκαιές και εσωτερικές σχέσεις. Η απόδειξη των λογικών προτάσεων έγκειται στο πως τις πηράγουμε από άλλες λογικές προτάσεις με τη διαδοχική εφαρμογή ορισμένων πράξεων, από τις οποίες «προκύπτουν μόνο ταυτολογίες» (TLP 6. 126). Με βάση τις παραπάνω θέσεις ο πρώιμος Wittgenstein επιχειρεί μια αυστηρή διάκριση μεταξύ των προτάσεων της λογικής από το ένα μέρος και των εμπειρικών προτάσεων από το άλλο. Στο *Tractatus* μια πρόταση με νόημα αποτελεί την περιγραφή μιας δυνατής κατάστασης πραγμάτων και η τιμή της αλήθειάς της μπορεί να είναι αληθής ή ψευδής. Το γεγονός αυτό χαρακτηρίζει την εμπειρική πρόταση η οποία εκφράζει το δυνατό ή το ενδεχόμενο. Στην περίπτωση όμως των λογικών προτάσεων η λογική δείχνει τα όρια του νοήματος και δεν περιγράφει το νόημά τους. Οι λογικές προτάσεις αποτελούν ταυτολογίες ή αντιφάσεις. Στην πρώτη περίπτωση οι προτάσεις είναι πάντοτε αληθείς και στη δεύτερη πάντοτε ψευδείς. Η δείξη του νοήματος μιας λογικής πρότασης οφείλεται στην ίδια την αναγκαιότητα της δείξης, η οποία επιστεγάει όλη τη διαδικασία εύρεσης ή κριτικής του νοήματος των εμπειρικών προτάσεων. Οι λογικές προτάσεις δείχνουν τις εσωτερικές ιδιότητες των εμπειρικών προτάσεων και δεν βρίσκονται σε καμιά απεικονιστική σχέση με την πραγματικότητα. Η ταυτολογία δεν είναι εικόνα της πραγματικότητας και δεν παρουσιάζει μια δυνατή κατάσταση, αντίθετα επιτρέπει κάθε δυνατή κατάσταση.

Στο ύστερο, τώρα, έργο ο Wittgenstein αναφέρεται στις λογικές προτάσεις με έναν άλλο τρόπο. Είναι γνωστό ότι περνά από τις λογικές προτάσεις και την έννοια της λογικής μορφής στην έννοια της γραμματικής, η οποία διαφαίνεται από τα παραδείγματα της καθημερινής γλώσσας που εξετάζει στις *Φιλοσοφικές Έρευνες*. Μέσα από τα παραδείγματα αναδεικνύονται οι έννοιες και οι μεταξύ τους συνδέσεις που απασχολούν τη γραμματική. Αυτό γίνεται αντιληπτό διχέσου της χρήσης των λέξεων και τη συνακόλουθη κατανόησή τους, η οποία αποτελεί την εκμάθηση του συγχεριμένου γλωσσικού παιχνιδιού στο οποίο εντάσσονται οι έννοιες και απαρτίζουν μέρος της μορφής ζωής. Εδώ διαφαίνεται ότι η λειτουργία της γλώσσας μας είναι κανονιστική, δηλαδή ότι έχει αντικειμενικά πρότυπα ορθότητας, τα οποία είναι οι κανόνες. Η αναφορά στις λογικές προτάσεις

γίνεται από τη διαδικασία ένταξής τους στο οικείο γλωσσικό παιχνίδι και η ανάδειξη των εσωτερικών ιδιοτήτων ή των εσωτερικών σχέσεων των εννοιών εμφανίζεται ως ζήτημα βίωσης μιας πρακτικής που είναι κοινή σ' αυτούς που συμμετέχουν στο οικείο γλωσσικό παιχνίδι και αποκτούν την ικανότητα της εξήγησης των εννοιών του.

Μια άλλη έννοια των σοφιστών που θα μπορούσε να απασχολήσει τον Wittgenstein είναι η φυσική συγγένεια των ονομάτων⁸. Οι σοφιστές ξεκινούν από τη δυσκολία ορισμού ενός πράγματος και αναφέρουν ένα παράδειγμα, ότι μπορούμε να εξηγήσουμε το ασήμι με το ότι μοιάζει με κασίτερο. Υπάρχει μια τάξη ουσίας στην οποία είναι δυνατό να δοθεί ορισμός (όρος) ή λόγος κι αυτή είναι σύνθεση ουσίας, είτε αισθητή, είτε νοητή αλλά τα στοιχεία δεν είναι δυνατό να οριστούν, γιατί ο ορισμός αποδίδει ένα πράγμα σε ένα άλλο, και το ένα είναι η ύλη και το άλλο η μορφή. Εδώ είναι σαφής η άποψη του σκεπτικισμού για την επρκή απόδοση μιας άνοιξης αλλά και μια κατάφαση ως προς τα συγγενή στοιχεία τα οποία κατά περίπτωση θα μπορούσαν να αποδώσουν έναν ορισμό στην έννοια διαμέσου της χρήσης της.

Τώρα για τον Wittgenstein στο ύστερο έργο του, αυτή η αναφορά στην ομοιότητα των πραγμάτων ή των εννοιών πραγματοποιείται δια του όρου των οικογενειακών ομοιοτήτων. Ο όρος αρχικά χρησιμοποιήθηκε από τον Wittgenstein εναντίον κάθε μορφής δογματισμού, στην συγκεκριμένη περίπτωση του ουσιολογισμού, ο οποίος δηλώνει ότι πρέπει να υπάρχει κάτι κοινό σε όλες τις ιδιότητες μιας έννοιας, πράγμα το οποίο και εξηγεί τις ιδιότητες. Γι' αυτό και για τον ουσιολογισμό η μόνη επρκής και νόμιμη εξήγηση μιας λέξης είναι ο αναλυτικός ορισμός που καθορίζει τις αναγκαίες και επρκείς συνθήκες για την εφαρμογή της λέξης και με αυτό αποκλείει τις εξηγήσεις που μπορεί να κομίζει η αναφορά στα παραδείγματα της χρήσης της λέξης. Ας προσέξουμε τι αναφέρει ο Wittgenstein στη Φιλοσοφική Γραμματική (Philosophische Grammatik) [74-75]: «Όταν προσπαθώ να δισπρήσω σε κάποιον τη χρήση μιας λέξης, ως πούμε της λέξης «επιθυμία», μέσχα από χαρακτηριστικά παραδείγματα, είναι πολύ πιθανόν ο άλλος να προτείνει, υπό τύπον αντίρρησης στα παραδείγματά μου, ένα άλλο που υπαινίσσεται κάποιαν άλλη χρήση. Η απάντησή μου είναι τότε, πως το νέο παράδειγμα μπορεί να είναι χρήσιμο για τη θεώρησή μας, σλλά δεν συνιστά αντίρρηση στα δικά μου. Διότι εγώ δεν ήθελα να πω ότι τα παραδείγματα αυτά παριστούν την ουσία εκείνου που ονομάζουμε 'επιθυμία'. Το πολύ πολύ, θα έλεγα, παριστούν διάφορες οντότητες, τις οποίες λόγω κάποιας συγγένειας που έχουν μεταξύ τους, υποδηλώνω με την ίδια

8. Αριστ., β.π. 1068 b 28.

λέξη. Το σφάλμα συνίσταται στο να υποθέτουμε πως με τα παραδείγματα απεικονίζουμε, τρόπον τινά, την ουσία της επιθυμίας και πως τα αντιπαράδειγματά μας δείχνουν ότι ακόμη δεν την έχουμε συλλάβει σωστά. Λες και ο σκοπός μας είναι να προτείνουμε κάποια θεωρία περί της επιθυμίας, που θα κατάρχει να εξηγήσει όλες τις περιπτώσεις επιθυμίας. Γι' αυτόν όμως το λόγο, τα παράδειγματά που δίνουμε είναι χρήσιμα μόνον όταν τα αναπτύσσουμε με σαφήνεια και λεπτομέρεια κι όχι όταν απλώς τα υπαινισσόμαστε αβρίστα».

Οι οικογενειακές ομοιότητες κατά τον Wittgenstein διαφωτίζουν την έννοια του γλωσσικού παιχνιδιού. Είναι ένα πολύπλοκο δίκτυο ομοιοτήτων που μπλίνουν η μια στα όρια της άλλης και διχσταυρώνονται. Με τον ίδιο τρόπο διχσταυρώνονται και μπλίνουν η μια στα όρια της άλλης οι διάφορες ομοιότητες ανάμεσα στα μέλη μιας οικογένειας: Διάπλαση, χαρακτηριστικά του προσώπου, χρώμα ματιών, βάδισμα, ιδιοσυγκρασία. Και αυτό το επεκτείνουμε όπως όταν κλώθουμε ένα νήμα και στρίβουμε ένα με ένα. Η στερεότητα του νήματος δεν έγκαιται στο γεγονός ότι μια και μόνη ένα διχτρέχει όλο το μήκος, αλλά στην αδιάκοπη επλληλία πολλών ινών.

Συμβατισμός και Κανονιστικότητα

Η συμβατικότητα είναι το νήμα που διχτρέχει τη φιλοσοφία του Πρωταγόρα αλλά και το Γοργία. Είναι μάλιστα γνωστή η ρήση του Πρωταγόρα για την αλήθεια η οποία είναι σχετική με το άτομο: «χρημάτων μέτρον άνθρωπον είναι, τῶν μεν ὄντων ὡς ἐστί, τῶν δε μή ὄντων ὡς οὐκ ἔστιν»⁴.

Το θέμα του συμβατισμού στον Wittgenstein συνδέεται, ως επί το πλείστον, με τις απόψεις του για τους κανόνες στο ύστερο έργο του. Το να «ακολουθεί κάποιος έναν κανόνα», είναι από τα πιο κρίσιμα ζητήματα και απασχολεί ιδιαίτερα τους σχολιαστές του.

Κοινή ερμηνευτική αναφορά των απόψεων που εκφράζουν οι σχολιαστές, είναι οι θέσεις του M. Dummett⁵, ο οποίος χαρακτηρίζει τον Wittgenstein ως «ακραίο συμβασιοκράτη» (full-blooded conventionalist). Ο Dummett θεωρεί ότι η κατοχή μιας γλώσσας συνίσταται στην κατανόηση των εννοιών της και η κατανόηση με τη σειρά της συνίσταται στην επαληθευσιοκρατική της απόδοση, γεγονός που σημαίνει ότι η κατοχή μιας γλώσσας συγκροτείται από τη στάση μας, που ταιριάζει στην αλήθεια ή το

4. DK 10.

5. M. Dummett, «Wittgenstein's Philosophy of Mathematics», στο G. Pitcher, *Wittgenstein: The Philosophical Investigations*, London MacMillan, 1966, σ. 420-448.

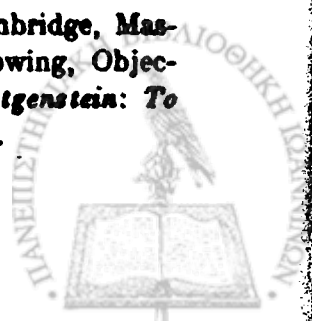
ψεύδος των προτάσεων. Το γεγονός αυτό συνίσταται στην αποδοχή των κοινών διαθέσεων της γλωσσικής κοινότητας ή οποία εξασφαλίζει την ορθότητα για όλες τις δυνατές εφαρμογές της γλώσσας από τους γλωσσικούς χρήστες. Κατ' αυτό τον τρόπο οι γλωσσικές διαθέσεις συγκροτούν τη γλωσσική συμπεριφορά και δεν γίνεται καμιά αναφορά στα περιεχόμενα των εκφορών της γλώσσας, πράγμα που δηλώνει κατάλυση της έννοιας του νοήματος και της κανονιστικότητας γιατί πλέον η κοινή γλώσσα αποτελεί το προϊόν κοινών διαθέσεων.

Οι Kripke και Wright⁶ έχοντας ως θεωρητικό πυρήνα τις απόψεις του Dummett αντιλαμβάνονται διαφορετικά την έννοια της κανονιστικότητας και κατ' επέκταση την κατανόηση μιας έννοιας από αυτό που αποδίδει ο Wittgenstein στις Φιλοσοφικές Έρευνες. Ενώ για τον Wittgenstein η κανονιστικότητα συγκροτείται από το πλαίσιο μιας μορφής ζωής ή «συμφωνίας στις κρίσεις» (ΦΕ 242), για τους Kripke και Wright η κανονιστικότητα - ως απόδοση συνθηκών αντικειμενικής ορθότητας - απορρέει ως γεγονός κοινών συμβάσεων τις οποίες επιβάλλουμε στη γλώσσα. Κατ' αυτό τον τρόπο η εκάστοτε επιλογή μας, αποτελεί το κατεξοχήν κριτήριο για την αποδοχή ή μη ενός κανόνα ή μιας έκφρασης χωρίς να γίνεται καμιά αναφορά στη γλωσσική πρακτική την οποία αποδίδει η γραμματική των εκφράσεων.

Οι Kripke και Wright ονομάζουν αυτή την άποψη «κοινοτική» (community view) και θεωρούν ότι αυτή η κοινοτική συγκιτάθεση ή η καταφυγή στις κοινές διαθέσεις των μελών της κοινότητας αποτελεί και λύση στο σκεπτικιστικό πρόβλημα που οδηγείται ο Wittgenstein όταν αναφέρεται στους κανόνες από τις περιγραφές των Φιλοσοφικών Ερευνών. Αφού υπονομεύεται η αντικειμενικότητα λένουν οι σχολιαστές, το μόνο που απομένει είναι η αναφορά μας στην κοινότητα, η οποία συγκροτείται από τις κοινές διαθέσεις η οποία και θα εξασφαλίσει την ορθότητα ή μη του νοήματος μιας έκφρασης.

Μια συνεπής, όμως, βιτγκενσταϊνική ανάγνωση καταδεικνύει ότι αυτές οι απόψεις είναι ιδιαιτέρως προβληματικές γιατί καταλύουν κάθε μορφή δέσμευσης του νοήματος και αδυνατούν να αντιληφθούν ότι η κανονιστικότητα είναι αποδεκτή διαμέσου μιας κοινής πρακτικής. Στην προκειμένη περίπτωση της γλώσσας μας, η κατοχή της γλώσσας δηλώνει τη δεξιοσύνη που αποκτούμε συμμετέχοντας στις κοινές πρακτικές διαμέσου

6. S. Kripke, *Wittgenstein on Rules and Private Language*, Cambridge, Massachusetts, Harvard University Press, 1982. C. Wright, 'Rule-Following, Objectivity and the Theory of Meaning', στο S. Holzman και C. Leich, *Wittgenstein: To follow a Rule*, London, Routledge and Keagan Paul, 1981, σσ. 99-117.

της εκμάθησης των γλωσσικών παιχνιδιών τα οποία απαρτίζουν και τη γραμματική της χρήσης των εννοιών. Το γλωσσικό γεγονός αποτελεί μια δραστηριότητα η οποία εντάσσεται στη μορφή ζωής. Ο Wittgenstein δεν ασχολείται με καμιά μορφή σχετικισμού. Το νόημα ή ο καθορισμός μιας έννοιας δεν αποτελεί για τον Wittgenstein κανένα διαπροσωπικό γεγονός που να συνιστά τη συμφωνία για την αποδοχή ή μη του περιεχομένου της έκφρασης. Ο βιεννέζος φιλόσοφος αναφέρεται στις Φιλοσοφικές Έρευνες για συμφωνία στις κρίσεις που δηλώνεται στη γραμματική η οποία περιγράφει την κανονικότητα της πρακτικής που οι άνθρωποι εφαρμόζουν τις λέξεις στα πράγματα. Οι πράξεις των ανθρώπων καθορίζουν και τη συμφωνία η οποία αποτελεί την αποδοχή της κοινής πρακτικής, δηλαδή την κατάφαση της μορφής ζωής.

